

Олександр Чорний

НЕЗВОРОТНІСТЬ ПОКАРАННЯ ЯК ЧИННИК РАДИКАЛЬНОГО ЗНИЖЕННЯ РІВНЯ КОРУПЦІЇ: СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розглядаються деякі методологічні проблеми соціальної бази корупції і пов'язане з ними питання незворотності покарання у соціологічному і політологічному контексті. Наголошується на необхідності визначення одного з головних чинників, який є не достатнім, але абсолютно необхідним елементом системного підходу задля практичного розв'язання проблеми радикального зниження рівня корупції в країні – принципу незворотності покарання за скоєння будь-яких кримінальних злочинів. Доводиться соціально-філософське і політологічне значення, актуальність цього принципу в контексті трансформації українського суспільства.

Ключові слова: *корупція, незворотність покарання, недоторканність, справедливість, соціальна база.*

Oleksandr Chorniy. Irreversibility of the punishment as a factor of radically reducing of the level of corruption: the socio-political aspect. *The article is about some of the methodological problems of the social basis of corruption and related issues of inevitability of punishment in sociological and political context. The necessity of determining one of the main factors, which is not sufficient, but an absolutely necessary element of a systematic approach for a practical*

solution to the problem of radically reducing the level of corruption in the country - the principle of inevitability of punishment for any criminal offences.

Key words: corruption, the irreversibility of the punishment, integrity, justice, social database of corruption

Соціально-політичні протести в Україні наприкінці 2013 року, що перетворилися на драматичні сценарії і трагічні події 2014 року, у своїй основі мали повстання частини суспільства проти діючого політичного режиму, однією з економічних підвалин якого усвідомлювалась і усвідомлюється тотальна корупція у державі. Феномен корупції не був винаходом періоду незалежності України: її витoki беруть свій початок за часів СРСР, набирають поглиблення і поширення протягом двох десятиліть, а за часів президентства В.Януковича нарешті сягають вигляду інституалізованого монстра. Тому паралельно з розвитком корупції і відповідним зростанням суспільного обурення нею відбувалося зростання уваги до цього явища з боку українських науковців. Сотні статей, дисертаційних досліджень і монографій містять аналіз різних аспектів корупції – від її визначення і співвідношення із суміжними поняттями організованої злочинності, хабарництва, лобізму, протекціонізму до пропозицій конкретних шляхів, організаційно-правових засад та інструментів боротьби з нею в окремих сферах суспільної життєдіяльності. Природно, переважна більшість публікацій об'єктно перебувають у правовій царині – це, передусім, праці Є. Невмержицького, В. Гвоздецького, О. Жовнір, Б. Романюка, В. Соловйова, О. Онищук та інших. Значно менша їх частина присвячена політологічним і філософським аспектам корупції – окремим за своєю фундаментальністю системним дослідженням тут є монографія М. Михальченка, О. Михальченка, С. Невмержицького [1]. Проте сьогоднішні результати антикорупційної діяльності (а точніше, відсутність таких) актуалізують дослідження чинників, що викликають ускладнення у практичній боротьбі з корупцією і привертають поки що недостатньо наукової уваги – це питання соціальної бази корупції і пов'язане з ним питання незворотності покарання у соціологічному і політологічному контексті.

У програмах 16 з 23 кандидатів у Президенти на позачергових виборах 2014 р. завдання боротьби з корупцією визначалося як одне з першочергових, а в Програмі Президента П. Порошенка «Стратегія 2020» у вересні 2014 р. антикорупційна реформа взагалі посіла перше місце серед 60 необхідних. Чинна з весни 2014 року нова українська влада приділяла цьому питанню постійну увагу на рівні законотворчості. За оцінками законодавців тільки за 2 весняних місяці було прийнято більше антикорупційних законів і постанов, ніж за попередні три роки. Напередодні парламентських виборів 26 жовтня 2014 р. Президент України підписав ухвалені Верховною Радою Закони «Про Національне антикорупційне бюро», «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки», «Про протидію корупції». Проте у засобах масової інформації на рівні експертних оцінок і громадської рефлексії поширюються підкріплені фактами численні думки про непослідовність та низьку ефективність у діях влади, насамперед, її виконавчої гілки, щодо протидії корупції. Ці міркування забарвлені розчаруванням і песимістичними прогнозами щодо перспектив радикального скорочення рівня корупції в країні у найближчому майбутньому – незалежно від переформатування системи влади внаслідок позачергових президентських і парламентських виборів 2014 року.

Метою статті є доведення об'єктивних соціальних і політичних підстав для скептичних настроїв щодо подолання корупції в Україні і визначення одного з головних чинників, який є не достатнім, але абсолютно необхідним елементом системного підходу задля практичного розв'язання проблеми радикального зниження рівня корупції в країні – безумовної реалізації принципу незворотності покарання за скоєння будь-яких кримінальних злочинів.

До 2014 року в українському інформаційному і науковому просторі перманентно лунали значною мірою міфологізовані застереження щодо розколу країни чи то за мовною, чи то за географічною, культурно-історичною або ідеологічною ознаками. Певні внутрішні і зовнішні політичні сили спекулятивно використали ці ідеї для створення дійсного конфлікту між Сходом та Заходом, що, врешті-решт, призвело до політичної, економічної кризи і війни. Проте в Україні за іншим критерієм за останні два

десятиліття інший реальний розкол уже сформувався. Він бере свій початок навіть не за часів незалежності, його передумови склалися ще в соціально-політичній системі радянського періоду, але за останні роки цей розкол набув рис тектонічного розлому.

Населення країни розкололося за таким критерієм, як незворотність і недоторканність щодо покарання за скоєні кримінальні злочини.

Одна частина суспільства – це більшість народу, пересічні громадяни, які підконтрольні законам, є підсудними у разі їх порушення і підлягають відповідному покаранню за рішенням суду.

Друга частина суспільства, що перебуває по інший бік розколу – це відносна меншість народу, проте більшість людей, що формували так звану президентську вертикаль – представники законодавчої влади – від Верховної до сільських рад, виконавчої влади від міністрів до керівників управлінь райадміністрацій, звичайно ж – збройних сил, правоохоронних органів і суддівської гілки влади. Це також – і передусім – більшість керівників різного рівня державних, комунальних, навчальних, лікувальних і частини приватних підприємств різних напрямів діяльності, «кишенькових» громадських організацій, профспілок, підконтрольних медіа, виборчкомів, загонів так званих «тітушок» (термін з'явився у 2013 році, проте феномен – набагато раніше).

Незалежно від посад і розміру статків, однією із загальних ознак цього прошарку людей до кінця 2013 р. була формальна партійна належність до Партії регіонів і/або неформальна відданість чинній владі, готовність за будь-яких умов підтримати її в тій чи іншій формі і виступити ланкою так званого адміністративного ресурсу. Цих людей об'єднувала не ідеологія, якої у правлячої партії не було, але згаслий інстинкт самозбереження й намагання за будь-яку ціну зберегти систему, яка таке самовиживання забезпечує. Звісно, існування цього соціального прошарку спиралося на багатомільйонну соціальну базу партійного електорату, прихильність якого є наслідком, у тому числі, багатолітньої невдалої діяльності різноскладових так званих опозиційних партій і рухів і має бути предметом вивчення політичної культурології і соціальної психології.

Аналіз, проведений власкором сайту ZN.UA Євгеном Шибаловим, свідчить, що у 25 з 27 територіально-адміністративних одиниць країни (24 області, АРК, Київ і Севастополь) регіональні осередки Партії регіонів, загальна чисельність якої становила 1,5 млн осіб, у 2013 році очолювали держслужбовці високого рівня. Отже, під безпосереднім управлінням відібраних особисто Віктором Януковичем і його указами призначених голів державних адміністрацій перебували партійні організації переважної більшості місцевих партійних осередків (якщо бути точним, то 21).

За три роки свого президентства В. Янукович поєднав дві вертикалі – адміністративну і партійну. За словами Є. Шибалова, «архітектори вертикалі ставили перед собою суто прагматичну мету: забезпечити єдність управління найважливішим процесом першої каденції Януковича – забезпеченням другої каденції... Вони побудували систему, здатну працювати на результат будь-якою ціною і з залученням усіх необхідних ресурсів» [2].

У 2010 році ця система гарантувала антиконституційний перерозподіл повноважень на користь Президента, на парламентських виборах 2012 року – формування найчисельнішої фракції у парламенті, під час подій грудня 2013 – початку 2014 – жорсткий і організований супротив народові, що повстав, і опозиції, що не спромоглася гідно очолити народне повстання.

Говорячи про сутність минулого, а подекуди і чинного політичного режиму, часто застосовують поняття «клановість». За Енциклопедичним словником Брокгауза і Ефрона клан (від кельтського *clann* – сім'я або потомство) – найменування роду (рідше племені) у кельтських народів (ірландців, шотландців, валлійців (уельсців) та інших. У переносному сенсі клан – це рід або група згуртованих у бізнесових, політичних або побутових відношеннях людей (тлумачний словник Т. Єфремової), які вважають себе обраними, кращими в будь-якому відношенні (тлумачний словник С. Ожегова). У ХХ столітті це поняття запозичила американська мафія, і воно набуло переносного значення групи згуртованих у спільних справах злочинного характеру осіб.

Необхідно усвідомлювати, що партійна належність була подекуди первісною ознакою формування кланових спільнот в Україні, але з часом або паралельно вони зміцнювалися за рахунок інших зв'язків і відносин – бізнесових і, насамперед, суто родинних,

дружніх і особистих. Партія регіонів протягом першого півріччя 2014 року була деморалізована, дезорганізована, набула ознак маргіналізації і напередодні парламентських виборів практично зникла з політичного простору. Проте сформувалися і залишилися інші зв'язки, що об'єднують колишніх однопартійців і партнерів по державній або бізнесовій діяльності. Непотизм, або кумівство (від лат. *nepos* – «родинне» або *nepotis* – «внук», «племінник») – надання родичам або знайомим посад незалежно від їхніх професійних здібностей – походить від практики роздачі у XV – XVI століттях Римськими папами прибуткових посад, вищих церковних звань чи земель близьким родичам. У політичному житті України непотизм почав відігравати значну роль за часів президентства В. Ющенка, а за президентства В. Януковича набув ознак гротеску. Тому використання понять «клан» і «сім'я» у політичному словнику щодо характеристик не тільки минулого, але й чинного політичного режиму в Україні є виправданим. Але недостатнім.

Наведені визначення передбачають усвідомлення вибраності, належності до відносно замкненої спільноти, але позбавлені такої риси, як привласнення соціальних привілеїв, що є атрибутом іншого поняття – касты.

Каста (португ. *casta* – рід, походження, від лат. *castus* – чистий) – це замкнена група людей, місце якої у виробничому і суспільному житті визначається певними звичаями і законами («поняттями» у нашому випадку). Словник іншомовних слів О. Мельничука додає: для касты характерна ендогамія, сувора регламентація відносин (партійна дисципліна у нашому випадку), але головне – групові привілеї.

Про партійні, номенклатурні, депутатські соціальні привілеї в Україні говориться з радянських часів до сьогодні, але здебільше йдеться про матеріальні, економічні (рівень зарплат, премії, спеціальні ціни) або соціальні (недоторканність депутатів і суддів, безкоштовне лікування, позачергове обслуговування, інші пільги) аспекти проблеми.

Проте є категорія привілеїв, що не тільки викликає громадське обурення, але стала однією з причин соціальних конфліктів, системної кризи в країні і приводом повстання за назвою «Євромайдан» – це привілеї кримінальної недоторканності. Публіцист

Пітер Померанцев зазначає, що ключову роль у суспільній системі в Росії – те саме можна сказати про Україну – відіграє корупція, яка стає цілою культурою: «Люди все життя симулюють, платять, симулюють, платять і кінця цьому нема. Ядро цього процесу – неформальні зв'язки, клановість, кумівство. На них будується вся соціальна сфера. Росіянин знає, кому треба подзвонити, з ким домовитися, кому дати хабар. І що краще працює пропагандистська машина, то більше громадян звекає жити в системі вічних симулякрів» [3].

З позицій політичного маркетингу політична діяльність у своїй основі передбачає обмін, спрямований на задоволення потреб сторін, що беруть участь у цьому процесі. Якщо адміністративна і партійна вертикаль забезпечувала Президентові та його оточенню політичну владу, вона мала щось навзаєм отримувати. І головним еквівалентом обміну тут виступали не тільки соціальні пільги або офіційні матеріальні заохочення, а негласні привілеї щодо можливості порушення закону і подальшого уникнення карної відповідальності за скоєння, насамперед, економічних злочинів.

Євромайдан і громадський рух, загалом, постійно навздоганяли політичні події, закликаючи до притягнення до відповідальності винних у розгоні мітингувальників 30 листопада 2013 р., потім – ініціаторів ухвалення антиконституційних законів 16 січня 2014 р., далі – у розстрілі активістів 18–20 лютого, у катуваннях, убивствах, переслідуваннях і неправомірних засудженнях протестувальників, далі – у терористичних і сепаратистських діях, у військових злочинах, як-то іловайська трагедія, далі – у порушенні виборчого законодавства під час парламентських виборів. Процеси розслідувань цих злочинів тривають, а вже поширюється нова хвиля закликів до покарання винних у порушеннях норм конституційного права, регламентів органів влади, злочинах проти людяності, військових злочинах і державній зраді, скоєних під час здійснення так званої антитерористичної операції на Сході країни. Ці протиправні дії, вочевидь, є політичним і кримінальним свавіллям і потребують правової оцінки, проте, на нашу думку, вони є наслідком, верхівкою айсберга, що руйнував правове поле держави протягом останніх років. Сама їх можливість виникла в атмосфері безкарності на рівні економічної і так званої побутової корупції.

Йдеться про економічні злочини, скоєні протягом останніх років і до сьогодні, і привілеї касти недоторканих уникати карної відповідальності за їх скоєння. Саме матеріальний інтерес, задоволення якого можливе через порушення законодавства, є першопричиною і рушійною силою політичних злочинів, спрямованих спочатку на узурпацію влади будь-якого рівня, а потім – на її збереження за допомогою будь-яких засобів, у тому числі терористичних.

За останні роки в Україні скоєно тисячі злочинів в економічній сфері – порушення митного, податкового законодавства, нецільове використання державних коштів, відверте хабарництво, чорне рейдерство, перерозподіл земельних ресурсів тощо. Щодо певної частини цих правопорушень, у ЗМІ, зокрема, в Інтернеті, містяться підкріплені документами, доказами і свідченнями численні розслідування тимчасових слідчих комісій Верховної Ради, журналістів, громадських діячів і організацій, депутатів і пересічних громадян. Ці матеріали, як правило, не привертають жодної уваги правоохоронних органів, оскільки останні є структурним елементом кастової системи, проте відсутність позовів щодо наклепів свідчить про небезпідставність звинувачень. Оскільки ці неофіційні розслідування мають неорганізований, нецентралізований, неспланований, безсистемний характер, не викликає сумнівів, що насправді масштаби розкрадання і порушення законів набагато більші, ніж ті, що бачимо на поверхні інформаційного простору.

Представники вищих органів державної влади майже щодня звітують про арешти активів колишніх представників корумпованої верхівки і необхідність повернення цих коштів і майна до державного бюджету. Але, по-перше, розміри арештованих активів у десятки разів менші награваного і в абсолютному виразі можуть справляти враження хіба що на неосвічену людину. По-друге, процеси їх повернення із закордону або реалізації внутрі країни мають бути досить тривалими. По-третє, винні, про яких йдеться, – це декілька десятків осіб, які, до того ж, є недосяжними для українського правосуддя, оскільки покинули країну. Натомість, активна демонстрація цього, безумовно, необхідного напрямку антикорупційної діяльності відволікає суспільну свідомість від іншого: не десятки, а десятки тисяч людей уникли покарання за свої грабіжницькі дії, а більшість з них продовжує злочинну

діяльність на своїх посадах – і обсяги цього розкрадання значно більші обсягів, що надходили до верхівки колишньої влади.

Виступаючи на розширеному засіданні колегії Генпрокуратури з питання стану дотримання законодавства при використанні бюджетних коштів, колишній в. о. Генерального Прокурора України О. Махніцький за підсумками піврічної боротьби з корупцією зазначив: «Прокурори за результатами виявлених порушень у цій сфері в поточному році відкрили вже 563 кримінальних впровадження, і в кожному 5-му виконавчий акт уже надіслано до суду... До відповідальності притягнуто понад 2,5 тис. осіб органів державної влади місцевого самоврядування, а до держбюджету відшкодовано 53 млн грн» [4].

Повернення до бюджету України протягом півроку 53 мільйони гривень (тобто у перерахунку на одну притягнуту до відповідальності особу – 21 тис. гривень) видається дрібницею на тлі більше ста мільярдів гривень, що розкрадаються в країні щороку (за різними оцінками – від ста до ста п'ятидесяти).

Якщо за даними осені 2013 року в ріелтерському просторі Києва було запропоновано близько 1000 пропозицій щодо надбання квартир або будинків вартістю 1 млн доларів, то у березні 2014 року ця цифра зросла до 6000 пропозицій. Тобто ринок преміального житла зріс на 500 відсотків і становив 6 мільярдів доларів. Проте купити можуть тільки ті, хто вкрав – а таких нібито вже немає. Інший факт: у 2013 р. Україна за доходами ВВП на душу населення посідала 40-ве, передостаннє, місце в Європі – і, водночас, 5-те місце на континенті за кількістю придбаних нових автомобілів. Питання про більшість суб'єктів цих купівель і джерела їх прибутків є вже риторичним.

У наведеному висловленні О. Махніцького яскраво відображається ще один аспект проблеми: наголошується на кількості відкритих кримінальних проваджень, проте не йдеться про кількість злочинців, засуджених і позбавлених волі. В. Відповідальний ставить слухне запитання: «А що відбувається далі з цими сотнями (можливо, й тисячами) відкритих кримінальних проваджень? Хто-небудь з журналістів, ведучих теле- і радіо-програм, блогерів і, тим більше, – громадян України (та й інших країн) що-небудь знає про подальшу долю цих проваджень?», – і

пропонує відповідь: «Це така собі «звітність» перед суспільством, яке живе постійними очікуваннями перемін у владі щодо боротьби з корупцією, невідворотністю відповідальності злочинців за вчинені злочини, – яка є нічим іншим, як окозамилюванням і випусканням пари для невдоволеного суспільства та створенням іміджу правоохоронців, які, начебто, невтомно борються зі злом, невпинно розбудовуючи правову державу в Україні. Насправді триває звичайнісінька піар-кампанія з боку органів державної влади, керівники і чиновники якої продовжують сприймати положення чинного Кримінально-процесуального кодексу про відкриття кримінального провадження так само, як вони, та й більшість наших громадян, сприймали стадію порушення кримінальної справи за старим, радянським КПК» [5].

Вважаючи, що українська правоохоронна система успадкувала принципи радянської бюрократії, В. Відповідальний підсумовує: «Кримінальне провадження відкривається, а далі... зникають або змінюють покази заявники і свідки, зникає інформація, що може стати доказом у суді, підозрювані особи втікають з-під домашнього арешту або з-під підписки про невиїзд, сплативши, навіть, чималу заставу... Тобто, суспільство нічого не знає – чим завершуються відкриті кримінальні провадження, хоча б стосовно резонансних подій. Отже, практика діяльності правоохоронних органів і ЗМІ в цьому напрямі не змінилася з часів СРСР, а от рівень їх відповідальності перед суспільством за результати своєї діяльності – різко впав»[5]. Тобто, один з механізмів уникнення представниками так званої касти кримінальної відповідальності є закладеним не тільки в корумпованості правоохоронних органів, але й в інертності ЗМІ і громадського контролю.

У програмі чинного Президента, партій і майбутніх депутатів присутній одвічний слоган, або заклик, до розбудови правової держави, подолання вибіркового правосуддя і корупції. Проте є підстави, які дозволяють стверджувати, що цей пункт програм і обіцянок ще надовго залишиться порожнім гаслом і нездійсненою мрією.

У науковій літературі боротьба з корупцією розглядається як єдність двох компонентів – запобігання і протидії корупції. Але щоб бути послідовною, нова влада повинна починати досягнення

значених цілей з розслідування, засудження і покарання за вже здійснені злочини, строк давності яких не закінчився. Хоча ж з вуст деяких політичних діячів подекуди лунає розуміння необхідності таких дій і навіть переконання в їх неминучості, перспектива їх здійснення вбачається дещо утопічною з декількох причин.

По-перше, будь-яка нова влада в Україні проголошуватиме себе цивілізованою, європейською, а отже, гуманною, такою, що не є «кровожерливою», проте конструктивною, такою, що починає новітню історію країни «з чистого аркуша» – вона дбатиме про свій світлий імідж в очах міжнародної спільноти і частини електорату, яка усе ще підтримує представників колишньої влади. Натомість, масове переслідування злочинців набуватиме ознак «полювання на відьом». Застереження проти цього пролунало ще у лютому 2014 року: Глава парламентського комітету Європарламенту з питань закордонних справ Елмар Брок у Страсбурзі на прес-конференції, говорячи про підсумки візиту делегації Європейського парламенту до України, заявив: «Важливо гарантувати, щоб був відновлений нормальний закон, щоб не було вибіркового правосуддя і полювання на відьом» [6].

По-друге, оскільки одним з головних критеріїв належності до касти недоторканих було членство в правлячій свого часу партії, переслідування за скоєння будь-якого кримінального злочину за бажанням набуває політичних рис. Оскільки члени касти уникали переслідування саме за політичною ознакою, будь-яке провадження щодо економічних злочинів набуватиме забарвлення політичних репресій. Доводити протилежне в кожному окремому випадку – це занурюватися в довготривалі судові суперечки і ставити під сумнів відвертість і правовий характер претензій нової влади не тільки в очах міжнародної спільноти, але й значної частини електорату.

По-третє, нова влада посилятиметься як на виправдальний фактор на брак часу: коли країна стоїть на краю економічної прірви, а на Сході країни відбуваються бойові дії, виникає загроза державності, не треба гаяти час на «дела минувших дней» – необхідно розбудовувати нову державу, проводити політичні та економічні реформи, наводити мир і лад на Сході, продовжувати євроінтеграційні процеси і т. ін.

Четвертий аргумент: новій владі для розкриття скоєних у минулому економічних злочинів, проведення слідчих і судових дій просто бракуватиме кадрових ресурсів, оскільки правоохоронна система, що дісталася у спадок, є частиною касти, пов'язаною з можливими підозрюваними сімейними, діловими, борговими, інформаційними (можливості шантажу), сусідськими та іншими зв'язками, а часто-густо представники цієї системи самі є потенційними підозрюваними, що забезпечує кругову поруку членів касти.

По-п'яте: як головний суб'єктивний фактор залишається питання політичної волі керівництва країни. Повноваження будь-якого Президента України суттєво обмежені Конституцією, його особисті характеристики і риси – природою, освітою і досвідом, а дії – необхідністю пошуків компромісів з іншими елементами політичної системи – фракціями Верховної Ради, політичними партіями, олігархами. Квотний принцип кадрових призначень, продовження перебування у керівних органах державної влади одіозних осіб, нові призначення за принципом особистої відданості і колишніх ділових зв'язків – свідчать про те, що реалізація політичної волі стикається зі значним опором старої системи і поки що цю боротьбу програє. На жаль, частина населення, вихована радянськими практиками у звичці до покори й орієнтації на начальство, надає саме такому типу лідера необмежений кадровий резерв. Підбір і розстановка виконавців за принципом особистої відданості призвели до того, що державний механізм відмовляється адекватно виконувати свої функції.

Шостий аргумент є найголовнішим: без руйнування старої й створення нової системи економічних відносин подолання корупційних схем просто неможливо: «Тим не менш, головне питання полягає не в зміні глави уряду або Президента, а в радикальних структурних реформах... І я не думаю, що опозиційні політики можуть запропонувати або провести подібну трансформацію країни. Вони не мають ані програми, ані плану дій і хочуть взяти владу, щоб просто розставити всюди своїх союзників – друзів, що їх підтримують олігархи», – вважає Богдан Гаврилишин, колишній радник Президента України, чотирьох спікерів Верховної Ради і одного Прем'єра [7]. Можна шукати й знаходити різні причини,

але залишається фактом відсутність економічних реформ в Україні протягом 2014 року, що пояснює основну перешкоду в боротьбі з корупцією.

Два інструменти у розв'язанні проблеми корупції, про застосування яких саме у контексті подій 2014 року йдеться у виступах політиків і експертів, є люстрація і поширення інструментів громадського контролю. Аналіз варіантів, перспектив і можливої ефективності їх втілення не є предметом цієї статті, оскільки карна відповідальність є відносно окремим напрямом, що передує люстрації і, до того ж, зменшує її об'єктну базу і масштаби. Люстрація передбачає обмеження права обіймати певні посади – і, на жаль, для представників касти саме звільнення з посади протягом багатьох років було єдиним і тому цілком прийнятним видом покарання за скоєні злочини, оскільки не передбачало карного переслідування і конфіскації награваного.

Проблема не тільки і не стільки в тому, що за півроку дій нової влади не відбулася люстрація – восени вона почалася, викликаючи багато запитань і застережень, – а в тому, що цей інструмент подається у ЗМІ як вирішальний у боротьбі з корупцією. Подібне міркування, що видається на перший погляд справедливим, містить принципову помилку щодо закликів відсторонення злодіїв від влади. Вже стало традицією карати злочинців відстороненням від влади, звільненням з посади, тоді як «злодій повинен сидіти у тюрмі». Якщо пересічних громадян за скоєні незначні злочини штрафують і позбавляють волі, то представників касти – позбавляють посад.

До того ж, люстраційні інструменти у тому вигляді, в якому вони набувають чинності в Україні, поки що самі по собі не є ефективними. Ухвалений під тиском Євромайдану закон про відновлення довіри до судової системи не приніс результатів. Вибори керівництва судів дозволили повернутися у свої крісла 80% колишніх голів. Голова люстраційного комітету при Кабінеті Міністрів Єгор Соболев зізнався, що запропоновані в законі механізми оновлення суддівської системи не спрацювали, в установи повернулася і колишня атмосфера корупції [8].

Отже, порушення принципу незворотності покарання і збереження касти недоторканих у старому або частково оновленому складі державної бюрократії є принциповою перешкодою на шляху

радикального подолання корупції в Україні і дозволяє дійти таких висновків:

По-перше, не можна починати втілення нових принципів життєдіяльності (правова держава, безкомпромісна боротьба з корупцією) з їхньої зради, тобто з тотальної амністії або вибіркового правосуддя щодо громадян, які в минулому скоїли економічні злочини. Якщо не відбудеться масових розслідувань і покарань, принцип незворотності покарання як фундамент правової держави буде порушений. Це призведе до формування нового покоління касти недоторканих.

По-друге, фактична амністія злочинців вкотре затвердить нових функціонерів у повсякденному розумінні прецедентного права: якщо минула і позаминула влада передбачала мовчазні індульгенції, а нова порушує принцип незворотності покарання, ця нова влада не буде відрізнятися від попередніх і допускатиме привілеї «для своїх». Новоспечені функціонери усвідомлять, що в цій країні будь-яка влада видає своїм прихильникам карт-бланш, забезпечує індульгенцію. До того ж, не тільки українською політичною традицією є вдячність нової влади до тих, хто її привів до керування, у вигляді спостерегання крізь пальці порушень закону.

По-третє, морально-правове розбещення старих або нових представників владної системи триватиме і набуватиме ознак одвічного і непереможного зла. Порушення принципу незворотності покарання є безпосередньою загрозою для формування національної гідності і самосвідомості. Триватиме руйнування системних підвалин суспільства, оскільки справедливість – категорія не тільки моральної свідомості, але й правової, економічної і політичної.

По-четверте, покарання за скоєння значної частини економічних злочинів передбачає, зокрема, конфіскацію особистого майна звинуваченого та інші засоби відшкодування завданої державі шкоди. А це у разі амністії економічних злочинців, без перебільшення, не мільйони, а мільярди гривень, що не надійдуть до бюджету, позбавляючи країну додаткових можливостей подолання економічної кризи.

Політичні баталії залишають пересічного українця сам на сам з життєвою реальністю: втомлений від одвічних гасел про бо-

ротьбу з корупцією у вищих ешелонах влади, він щодня стикається зі status quo на повсякденному рівні. Як наслідок, соціальні конфлікти набувають поширення і поглиблення, а соціально-психологічна напруга в суспільстві зростає. Якщо раніше громадськість обурювалася свавіллям ДАІ або ЖЕКУ, то нині із закидами в корупційних діях виникають конфлікти між командирами АТО і керівництвом Генштабу і Міністерства оборони, між волонтерами і митниками, між представниками громадських організацій і місцевою владою тощо. Соціальна база і правове поле корупції розширюються саме тому, що позаду залишається багатотисячна армія недоторканих і непокараних.

Одним із застережень щодо люстрації є можливе тотальне оголення керівних посад і нібито дефіцит кадрового ресурсу. Те ж саме стосується карного переслідування керівних посадових осіб: якщо уявити миттєве притягнення до відповідальності більшості директорів шкіл, головних лікарів лікарень, начальників ЖЕКів, вокзалів, державних підприємств – країна нібито залишиться без керівників середньої ланки. Насправді така позиція є міфом, спекуляція на якому дозволяє відсторонюватися від принципового розв'язання проблеми: події 2014 року у містах і на фронті переконують у тому, що кадровий потенціал патріотичних, компетентних, відповідальних спеціалістів будь-якого рівня в країні є дуже великим.

---

1. Михальченко М. Корупція в Україні: політико-філософський аналіз: монографія / М. Михальченко, О. Михальченко, С. Невмержицький. – К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. – 2010. – 615 с.

2. Шибалов Е. «Батина» гвардия, или Степень неравенства / Е. Шибалов // Зеркало недели. Украина. – 2013. – 20 декабря. – № 48.

3. Нога Христина. Померанцев про культуру корупції як підвалини «руського мира» [Електронний ресурс] / Христина Нога. – Режим доступу: http://zaxid.net/home/showSingleNews.do?pomerantsev_pro_kulturu_koruptsiyi_u_ak_pidvalini_russkogo_mira&objectId=1305909

4. Генпрокуратура открыла 563 уголовных дела о расхищении бюджетных средств [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://delo.ua/ukraine/genprokuratura-otkryla-563-ugolovnyh-dela-o-rashischenii-bjudzhe-236553/?updated_new=1401957508

5. Відповідальний В. Кримінальне провадження відкрито... що далі? [Електронний ресурс] / В. Відповідальний. – Режим доступу: <http://my.obozrevatel.com/politics/35792-kriminalne-provazhennya-vidkrito---scho-dali.htm>

6. У Європарламенті застерігають нову владу України від «полювання на відьом» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/103169?attempt=1>

7. Богдан Гаврилишин: «Олигархи на Україні играют главную роль». – Le Temps [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://news.eizvestia.com/news_politics/full/114-bogdan-gavrilishin-oligarhi-na-ukraine-igrayut-glavnuyu-rol-le-temps

8. Люстрація провалилась: 80% керівників у судах переобрали [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vgolos.com.ua/news/lyustratsiya_provalylas_80_kerivnykiv_u_sudah_pereobraly_146220.html